

Sånga kyrka

Antikvarisk medverkan vid förundersökning av korgolv och yttre provgrävning utmed kyrkans grundmurar, Sånga ka, Sånga socken, Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2011:34

Sånga kyrka

Antikvarisk kontroll vid förundersökning av korgolv och yttre provgrävning utmed kyrkans grundmurar, Sånga kyrka, Sånga socken, Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2011:34

Samtliga bilder är tagna av Cecilia Pantzar och ingår i bildserien lp20110810-lp20110832

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se

Sickla Industriväg 5B, 131 54 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2011

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Kort historik	7
Bakgrund	8
Utförda åtgärder	8
Avvikelse från arbetshandlingar	9
Iakttagelser under restaureringen	9
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	9
Bildbilaga	10

Sammanfattning av utförda åtgärder

Fuktproblem i koret spårades och åtgärdades både utvändigt och invändigt. Utvändigt kontrollerades dräneringen runt om koret. Invändigt avlägsnades altarringens trägol. Golvytan söder om altarringen grävdes ut och kompletterades med nytt stabilt och fuktavledande material.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Sånga kyrka
Socken:	Sånga
Kommun:	Ekerö
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	2010-02-19 Krister Berggren Byggkonsult AB
Länsstyrelsens beslut:	2010-03-23, dnr 433-10-3418
Byggherre/beställare:	Färingsö församling
Bygglédare/konstruktör:	Krister Berggren Byggkonsult AB
Generalentreprenör:	Per Forss Byggnads AB
Underentreprenörer	Närkesten Entreprenad AB Hagslättts Markservice AB Elmännen Järn & Co AB
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Cecilia Pantzar
Byggnadstid:	Maj 2010
Antikvarisk slutbesiktning:	

Kort historik

Sånga kyrka härrör troligtvis från 1100-talet, men fick sitt nuvarande utseende efter om- och tillbyggnader under 1300-1400-talet. De äldsta delarna finns bevarade västerut, i tornet och långhusets norra och västra väggar. Tornets bottenvåning, ringkammaren, stod troligtvis från början i förbindelse med långhuset genom en mindre dörröppning i tornets östvägg. I samband med valvslagningen i långhuset förstörades öppningen till den nuvarande spetsbågiga valvbågen. Interiörens kalkmålningar kalkades över 1687. Vid restaureringen 1902 togs målningarna åter fram.

Bakgrund

Förundersökningen syftar till att utreda fuktrelaterade problem i koret. Fukten ger sig till känna på olika sätt. I altarringens sockeldel förekommer påtagliga skador till följd av insektsangrepp. På korets östvägg, norr om altaret, uppvisar väggputsen fuktblommor och partiellt putsbortfall. Kalkstensgolvet söder om altarringen har märkbara sättningar. På samma golvyta uppstår tidvis under året vattenansamlingar. För att kunna undersöka ursprunget till dessa skador demonterades altarringen och det anslutande trägolvet. Därtill utfördes provgrävning i golvet söder om altarringen.

Utförda åtgärder

Golvarbete

Altarringens trägolv avlägsnades och återmonterades inte. På så vis luftas golvytan kontinuerligt. Det tidigare trägolvet bidrog till att fukten kapslades in och att skadedjur gick till angrepp i altarringens sockel. Altarringen reparerades och skadade virkesdelar i sockelpartiet byttes ut. Vid återmonteringen placerades altarringen på en fuktavvisande neoprengummiduk.

I korgolvet under altarringen framkom en gravhäll med en intakt rektangulär gravkammare, belägen i nordsydlig riktning. Hällen inramades österut av en tegelfris. Ytterligare tegelbeläggning löper fram till altaret och vidare utmed korets östvägg. Teglet var i gott skick men genomfuktigt. För att möjliggöra en besiktning av gravrummet och bärigheten i gravhällens stödpunkter lyftes stenen med remmar. För att möjliggöra lyftet borrades hål i befintliga kvadratiska nedsänkningar som från början var fästpunkter för bärringar av järn. Gravrummet var mycket fuktigt och har varit det under lång tid. Gravhällen vilade på två nordsydliga stångjärn som var starkt korroderade. De gravlagda kistorna var sammanfallna och i hög grad förmultnade. Gravrummets golvnivå är belägen 135 cm under korets golvnivå. Djupet innebär att det troligtvis tidvis under året står vatten i graven. För att undvika att detta scenario återupprepas fylldes håligheten till hälften med tvättad finsingel och lecakulor. Stångjärnen byttes ut mot nya. I övre delen av det öppnade gravrummets norra vägg fanns ett hål in till ytterligare en gravkammare. Graven följer befintlig gravhäll över Elisabet Gertner. Fotografier tagna in i hålrummet visar ett likartat tegelmurat rum med samma typ av fuktproblematik som i gravrummet söderut. I utrymmet fanns en stor mängd skelettdelar uppenbart ditlagda i efterhand. Dessa är troligtvis upphittade och nedlagda i samband med en tidigare renovering. Även den nordliga gravkammaren fylldes upp, i detta fall enbart med inblåsta lecakulor.

Golvundersökningen söder om altarringen syftade till att utreda eventuella orsaker till sättningarna i kalkstensgolvet. Kalkstensplattorna var satta i kalkbruk, på ett löst fyllnadslager av sand och småsten. Därefter följde ett

mycket mjukt sandinblandat siltmaterial. Mjukheten i materialet var markant, ett järnspett kunde med lätthet föras ner till ett djup på över en meter. Det mjuka materialet avlägsnades till ett djup på ca 0,60 meter. Efter tillstampning lades en fiberduk innan ytan fylldes upp med tvättad ärtsingel. Kalkstensplattorna lades tillbaka i kalkcementbruk ovan en asfaltmatta.

De framkomna tegelytorna utmed östväggen och mellan altaret och gravhällen utgjorde en av kyrkans äldsta kvarvarande golvbeläggningar. Fuktproblematiken i detta område innebar dock att just tegel inte var en lämplig golvtäckning. Teglet bar generellt en hög fukthalt. Fuktproblemen ställdes i relation till golvytans kulturhistoriska värden. Med utgångspunkt från att de övriga åtgärderna skulle ge önskat resultat togs beslut om att faktiskt till viss del låta teglet vara kvar i orört skick. Missförstånd på vägen gjorde att så inte blev fallet. Teglet avlägsnades med tanken att ersättas av kalksten. Slutligen ligger det åter tegel på delar av denna yta, dock inte enligt samma mönster som tidigare.

Predikstolens fundament undersöktes med anledning av rötskador. Inga åtgärder ansågs nödvändiga.

Altaret

Församlingen framförde en önskan om att avlägsna den redan delvis bortfallna kalkputsen på det naturstensmurade altaret. Två anledningar angavs, den ena av mer praktisk art, att putsen drar upp fukt från golvet som sedan vandrar över i det anslutande tyget. Den andra av estetisk art, att det är vackert med frilagt murverk. Altaret är emellertid murat på ett sätt som tydligt visar att det inte har varit avsett att stå utan puts. Det råder osäkerhet om altarets ålder. 1899 finns skrivet att altaret murades upp, men det kan eventuellt bara röra den förhöjning med tegel som finns i överkant. Sannolikt är altaret betydligt äldre i grunden. Eftersom det inte finns några belägg för ett frilagt murverk bedömdes nedtagning av putsen vara ett omotiverat grepp utan historisk förankring. De utförda åtgärderna i korgolvet och utanför korgolvet är därtill tänkta att motverka fuktvandringen i koret.

Avvikelser från arbetshandlingar

- Träggolv i koret utgick
- Ny kalksten lades söder om altarringen
- Kalkstensgolvet lades i cementbruk
- Kortrappans betongsteg avlägsnades och ersattes av kalksten

Iakttagelser under restaureringen

Ytan som grävdes ut är ca 2 x 3 meter och belägen just söder om altarringen. För att minimera nedsmutsningen i kyrkorummet utfördes grävningen i samarbete med en vacumsugbil. Golvets kalkstensplattor var satta i kalkbruk, på ett löst fyllnadslager av sand och småsten. Därefter följde ett mycket mjukt sandinblandat siltmaterial med inslag av skelett, kalkbruk, tegelskrot och annat. Det rör sig om ett omrört material som sannolikt också är en slags golvutfyllnad. Schaktets norra del löper längs med den öppnade gravkammarens tegelmurade sydvägg. Norrut i schaktet framkom en tegelmur som löper i nordsydlig riktning och sannolikt utgör ena kortsidan av ytterligare en gravkammare. Gravrummet är igenfyllt med mjuk homogen silt. Söderut, utmed sydväggen, påträffades redan på ett djup av ca 0,5 m en mängd omrörda skelettdelar och konturen av en träkista. Träkistan låg i östvästlig riktning och innehöll ett kranium och en överarm. Individens huvudet låg traditionsenligt med huvudet i väster. Endast nedre delen av kistan var bevarad. Kistformen var tydligt trapetsoidformad med tre järnbeslag på respektive sida. Beslagen är dekorativt utformade och av 1700-talstyp.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Ombyggnationen genomfördes enligt gällande arbetshandlingar, med undantag för ovan redovisade avvikelser. Arbetet utfördes med god hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden.

Bildbilaga

Korets södra sida före åtgärd. Kalkstensplattorna lutade på grund av lokal sättning i underliggande golvmaterial.

Korets sydösthörn före åtgärd. Utmed östväggen löpte en tegelram.

Koret efter åtgärd med nylagd kalksten utmed södra väggen.

Altarringen före åtgärd med trägolv

Altarringen efter golvomläggning. Trägolvet är borttaget och altarringen står direkt på stengolvet.

Korttrappan bestod av betong, undantaget mittdelen som var av kalksten. Betongen avlägsnades och ersattes av kalksten.

Under korttrappans betong fanns tegel och stångjärn som troligtvis är ena sidan av en murad gravkammare.

Altarringens trägolv demonterades och underliggande golvyta var belagd med tegel närmast altaret och gravhällar.

Detalj av den nordligaste gravhällen med skriften Elisabet Gertner. Oerhört välbevarad relief.

Den centralt belägna gravhällen lyftes för kontroll av fukt i underliggande gravrum.

Gravrummet från nordväst. Järnstängerna som bar upp gravhällen var mycket korroderade i ändarna.

Gravrummets södra vägg. Tegelmurverket har varit putsat och vitkalkat.

Gravrummets västra vägg.

Gravrummets östra vägg.

Gravrummets norra vägg. Bakom nordväggen fanns ytterligare ett gravrum tillhörande gravhällen för Elisabet Gertner. Utrymmet kunde undersökas via det lilla hålrummet mellan vägg och golv.

En av kistorna i gravrummet med ett bevarat järnbeslag.

Golvytan söder om altarringen. Här framkom en nordsydlig tegelmur nära östväggen som troligtvis utgör resterna efter ytterligare ett murat gravrum. Till höger i bild närmast sydväggen framkom omrörda skelettdelar.

Samma schakt sett från nordöst. Invid skelettet utmed nordväggen syns mörkare spår efter en förmultnad trækista med beslag av 1700-tals typ.

I schaktets norra kant frilades övre delen av det öppnade gravrummets yttre sydmur.